

RECENZIIYA

ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ МУАММОЛАРИГА БАҒИШЛАНГАН ТЎПЛАМ

Каримбой Қўраббоев – филология фанлари доктори, профессор

Таълим билан тарбия, гарчи алоҳида-алоҳида атама-лар билан юритилса-да, ўзаро шунчалик боғлиқки, би-рини иккинчисидан ажратиб ўрганиш қутилган натижани бермайди. Улар гўё бир қушнинг икки қаноти ёки бир китобнинг икки саҳифасидай гап. Ҳар қандай таълим қаерда, қайси соҳада амалга оширилмасин, тар-бия билан уйғунлашмас экан, яхши самара бериши мушкул. Ва аксинча, тарбия мезонлари талаб дара-жасида йўлга қўйилгандагина таълимда муваффақият-ларга эришилади. Ижтимоий-маърифий, маънавий ҳаё-тимизда синовдан ўтган ҳақиқат бу. Зеро, Биринчи Президентимиз И.А.Каримовнинг “Таълимни тар-биядан, тарбияни эса таълимдан ажратиш мумкин эмас” деган фикри айна масалага доир қарашларнинг синтезидир.

Демак, таълим ва тарбияни ўзаро боғлиқ маърифий-маданий категориялар тарзида ўрганиш фаннинг ке-чиктириб бўлмайдиган масалаларидан бири сифатида ҳамиша кун тартибда турган. Етук педагог олимлар мавзуга тегишли туркум мақолалар, методик қўлланма-лар, китоблар нашр эттирди. Республикамизда соҳа ривожига салмоқли ҳисса қўшиб келаётган тадқиқотчилар қаторида Қорақалпоғистон Республика-си халқ ўқитувчиси, педагогика фанлари номзоди, до-цент Арзи Пазиловни ҳам тилга олган бўлардим.

А.Пазилов Қорақалпоғистонда танилган ва тан олинган мохир педагог, тарбияшунос олим, таълим ти-зимида ўрни бор мутахасис. У қатор дарсликлари, ўқув қўлланмалари, услубий тавсиялари, таълим-тарбияга доир қўплаб мақолалари билан соҳанинг юксалишида фидоий хизмат қилиб юрган илғор зиёлилардан бири. Олимнинг таълим-тарбия мавзусидаги баъзи китобла-рининг Ўзбекистон кўламида ўтказилган танловларда совринли ўринларни эгаллагани, тадқиқотлари Қорақалпоғистондан ташқарида, Ўзбекистоннинг таълим-тарбия тизимида ҳам муайян нуфузга эга бўлиб, эътироф этилганидан дарак беради.

Доцент А.Пазиловнинг яқинда нашрдан чиққан “Таълим ва тарбия муаммолар” (2014) номли китоби муаллифнинг соҳада сўнгги йиллардаги илмий изланишларининг самараси ўлароқ юзага келган тадқиқот бўлди, деб ишонч билан айта оламан. Китоб ҳақида сўз юритишдан олдин, муаллифнинг бир фазилатини алоҳида қайд этиб ўтмоқчиман. Гап шундаки, доцент А.Пазилов сўнгги йилларда долзарб мақолалари билан матбуотда анча фаол қатнашиб келаётган олимлардан бири. Таълим-тарбияда бирор муаммо, ҳал қилиниши зарур бўлган бирон масала кўтарилса, у мутахассис сифатида бу жараёнга газета-журналлар орқали муносабат билдиришга ҳаракат қилади ва нуктаи назарларини жамоатчилик билан ўртоқлашади. Шу маънода у ўзи шуғулланиб келаётган илм, билим соҳасининг чинакам жонқуяри, ғамхўри. Муаллифнинг “Таълим ва тарбия муаммолари” китоби фикримнинг амалий тасдиғи, десам хато бўлмас. Чунки, китобдаги ҳамма мақолалар таълим-тарбия масалаларига, амалий тақлифлар ва тавсияларни илгари суришга қаратилган. Тўпламга кирган барча мақолаларнинг республика газета-журналларида

босилиб, жамоатчилик синовидан ўтгани ва маъқуллангани, менимча, унинг бош фазилати.

Муаллиф таълим-тарбия билан боғлиқ сўнгги йиллардаги чиқишларини мавзуси, мазмун-моҳиятига кўра тўрт туркумга ажратган ва ҳар бири китобда алоҳида-алоҳида сарлавҳалар остида берилган, жойлаштирилишида мантикий изчиллик сақланган, номувофиклик йўқ, таълим-тарбия жараёнлари хусусида яхлит тасаввур бера олади. Тўпламнинг яна бир афзаллиги шундаки, мақолалар республикамизнинг энг нуфузли матбуот нашрлари: “Эркин Қорақалпоғистон”, “Устоз йўли”, “Қорақалпоғистон ёшлари”, “Қорақалпоқ адабиёти” газеталари, “Илм ва жамият”, “Бошланич таълим”, “Ўқитувчи ва узлуксиз таълим”, “Тарбия” журналларида қорақалпоқ, ўзбек тилларида босилган ва ҳар бири таълим-тарбиядаги муаммолар, уларнинг ечимига жамоатчилиكنинг диққатини жалб қилишда муҳим аҳамиятга эга деб ҳисоблайман.

Тўпламдаги мақолаларнинг сони элликка яқин. Ҳар бирини алоҳида-алоҳида шарҳлаш имкони жуда чега-раланган. Қолаверса, мақолаларнинг жамоатчилик назаридан ўтгани, маъқуллангани учун, менимча, бу ҳақида яна батафсил тўхташ зарурати йўқдек. Шундай бўлса-да, муаллифнинг айрим мақолаларида таълим-тарбияга тегишли муаммолар ва уларнинг ечими билан дахлдор илмий концепцияларининг амалий аҳамияти, маънавий-маърифий ҳаётимизга таъсири хусусида баъзи нуктаи назарларимни билдирсам, ортиқчалик қилмас, деган фикрдаман.

Тарбиянинг турлари ҳам, усуллар ҳам кўп. Оилада-ги тарбия муҳити, шулардан энг аҳамиятлиси. Доцент А.Пазиловни бу масала кўпдан бери қизиқтириб кела-ди. Тўпламдаги “Оиладаги тарбия муаммолари”, “Она-нинг ўғайи бўлмайди”, “Отанга не қилсанг, олдингга шу келади”, “Қайнонани ҳурмат қилиш – миллий қадрият белгиси” каби мақолаларда чиндан ҳам, мавзу қатор ҳаётий мисоллар, инкор этилмайдиган далиллар, кўпчиликка сабоқ бўладиган турмуш фактлари орқали ёритиб берилганидан кўнглингиз тўлади. Муаллиф шунчаки қуруқ насихат қилмайди, муаммога ёндашувини ҳаётий мисоллар билан тасдиқлаб боради, мавзунинг тарихий илдизларига мурожаат этиб, фикрларини мустаҳкамлайди, зарур бўлса, тарбиявий аҳамияти бор воқеаларни мақоланинг ички мазмунига сингдиради. Бу усул бир жиҳатдан мақоланинг ўқимишлилигини таъминласа, иккинчидан, ҳаётийлигини кучайтиради. Оиладаги тарбиявий муҳит бошқаларга ибрат мактаби бўлмоғи лозим, деган фикр мақолаларнинг ички мазмунини нурлантириб туради.

Китобда ўқувчилар диққатини тортадиган яна бир туркум мақолалар бор. Муаллиф уларни умумий ном билан “Фольклор асарларида педагогик қарашлар” деб атаган. Дарҳақиқат, халқ оғзаки ижоди намуналари, айниқса, дostonлар таълим-тарбия манбаларидан бири сифатида асрлар давомида ардоқлаб келинган, турли авлод вакиллари юксак инсоний фазилатлар руҳида тарбиялашда адабий чашма вазифасини ўтаган. Ватанпарварлик, қаҳрамонлик ва мардлик, сеғви ва садоқат, инсонпарварлик каби ғояларни ўзида

мужассамлаштирган дostonлардаги образлардан илхомланмаган, андоза олишга интилмаган инсон кам топилса керак. Шундай экан, бу ҳолатни педагогик таълим-тарбия аспектида тадқиқ этиш ҳар қачон аҳамиятини йўқотмайди. А.Пазиловнинг бу масала таҳлилига алоҳида урғу бериб туркум мақолалар ёзгани жуда ўринли. “Алломиш” дostonида одоб-ахлоқ тарбияси тасвири”, “Едиге” ботирлик тарбия мактаби”, “Қирқ қиз” ҳақиқий тарбия одобномаси”, “Шаҳриёр” дostonида дидактик масалалар” сингари мақолалар борки, ҳар бирида таълим-тарбияга оид илгари сурилган ғояларнинг бугунги маънавий ҳаётимиз учун фойдаси, ёшлар тарбиясидаги роли, мустақиллик мафкуриси мезонлари негизида илмий асосланади, намуна қилиб кўрсатилади.

Тўпламнинг навбатдаги бўлими ҳам бадий адабиёт ва таълим тарбия масалаларига бағишланган, уларда ёзма адабиётдаги педагогик қарашлар таҳлил этилади. “Ажиниёз Кўсибой ўғлининг насиҳат шеърларида педагогик қарашлар талқини”, “Ажиниёз оҳуннинг дарсга тайёрланишидаги ижодийлиги” каби мақолаларда мумтоз адабиётда таълимий ва тарбиявий фикрлар ифодасидаги ўзига хосликлар ҳақида сўз юритилади. Тўламда мазкур йўналиш мантқан давом эттирилган яна бир туркум мақолалар бор. А.Пазилов сўнгги йилларда таълим-тарбия жараёнларини бадий адабиёт билан уйғунлаштириб ўрганишга кўпроқ эътибор бермоқда. У бадий адабиёт, қорақалпоқ ёзувчиларининг роман, қиссаларига муносабат билдиришга, матбуотда тақризлар билан чиқишга астойдил интилаётгани кузатилади. Бу, менимча, таҳсинга лойиқ. Ҳозирги адабий жараёнда пайдо бўлаётган бадий асарларни баҳолашда адабий танқид биров сусткашлик қилаётган бир шароитда, А.Пазиловнинг бу ишдаги фаоллигини қўллаб қувватласа арзийди. Мен бу ўринда олимнинг М.Низонов қаламига мансуб “Душман” романи, Ш.Уснаддиновнинг икки қиссаси ҳақида матбуотда эълон қилинган тақриз-мақолаларини назарда тутмоқдаман. “Ошиқлик ва ҳижрон психологияси тўғрисида роман”, “Ишончга айланган нодонлик” (академик Ж.Бозорбоев билан ҳаммуаллифликда), “Халқига қадрли уламолар образлари намуна сифатида”, “Муродхон ва Дев кампир” образларининг тарбиявий аҳамияти” каби мақолалардаги мулоҳазалар, адабиётшунослик мезонларига таяниб қилинган таҳлиллари, асарларни баҳолашдаги ўлчовлар жиддий эътироз туғдирмайди. Муаллиф, гарчи профессионал

адабиётшунос ёхуд танқидчи бўлмасда, роман-қиссаларнинг бадий эстетик хусусиятлари, ютуқ ва камчиликлари ҳақида эътиборга сазовор фикрлар билдира олган.

Таълим тизимидаги муаммолар ҳеч қачон доцент А.Пазилов эътиборидан четда қолган эмас, мақолалари, фойдали тавсиялари билан мунтазам матбуотда кўриниб туради. Унинг “Кадрлар тайёрлаш миллий модели, ҳозирги даврда ўқитувчилик касби ва унинг жамиятда тутган ўрни” мавзусини ўқитиш методикаси”, “Фан бўйича ўқув методик комплекс яратиш ҳақида баъзи фикрлар”, “Она тили ўқитиш методикаси”, “Қардош халқлар адабиётини ўрганишга доир янги тадқиқот” (доцент С.Матёкубов билан ҳаммуаллифликда) деган мақолаларининг номиданок долзарблиги, тақлиф ва тавсияларнинг таълим жараёнини яхшилашдаги амалий аҳамиятини сезиш мумкин.

Сўз юритилаётган тўламда яна бир гуруҳ мақолалар борки, улар таниқли олим, академик Ж.Бозорбоевнинг илмий-ижодий фаолиятини ўрганишга қаратилган. Муаллифнинг “Илм фидойиси”, “Фалсафий муаммолар ечимини топа олган фидойи олим”, “Сеҳрли сўз ҳақиқати”, “Доноликка элтувчи фидойи олим”, “Қорақалпоқ тилининг жонкуяри”, “Академик Ж.Бозорбаев-табиат жонкуяри” (хаммуаллифликда) деган мақолаларда атоқли ва серқирра олим фаолиятининг деярли барча жиҳатлари қамраб олган.

А.Пазиловнинг матбуотда босилган ва ушбу китобга кирган “Миллий қадриятлар ҳам тўйлар”, “Илмий унвонлар билан ҳазиллашиб бўлмайди”, “Кампир излаб кетамизми?”, “Кампир ҳаёт бўлганда?” номли жажжи мақолаларда кўтарилган мавзулар, ечимини кутаётган муаммолар, ўйлайманки, ўқувчини бефарқ қолдирмайди, муаллиф фикрларига хайрихоҳ бўлишига аминман.

Шунга ўхшаш кизиқарли, ўқувчини ҳаётнинг, таълим-тарбиянинг у ёки бу муаммоси бўйича фикр юритишга ундаб турадиган мақолалар тўламда анча-мунча бор. Ва шубҳа йўқки, тўлам билан танишиш жараёнида таълим-тарбияга оид қатор янги маълумотларга, амалий фаолиятда қўлланса арзигулик фактлар ва материалларга эга бўласиз. “Таълим ва тарбия муаммолари” типдаги китобларнинг илмий-амалий аҳамияти, баҳоси ҳам назаримда, шу мезон амалий фаолиятда фойдаланиш даражаси билан ўлчанса керак.